

Emocije i dječje likovno stvaralaštvo

Ljubičić, Petra

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:784240>

Rights / Prava: [Attribution-NoDerivs 3.0 Unported/Imenovanje-Bez prerada 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-14**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Petra Ljubičić

EMOCIJE I DJEČJE LIKOVNO STVARALAŠTVO

Završni rad

Petrinja, rujan, 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Petra Ljubičić

EMOCIJE I DJEČJE LIKOVNO STVARALAŠTVO

Završni rad

Mentor rada:

dr. sc. Svetlana Novaković

Petrinja, rujan, 2020.

SADRŽAJ

UVOD	1
DJEČJE LIKOVNO STVARALAŠTVO	2
EMOCIJE	11
EMOCIJE I DJEČJE LIKOVNO STVARALAŠTVO.....	14
PRAKTIČNI DIO RADA.....	17
VOĐENA LIKOVNA AKTIVNOST U VRTIĆU NA TEMU EMOCIJA	17
CRTEŽI DJEVOJČICE S PROBLEMIMA U OBITELJI	25
CRTEŽI NASTALI U SLOBODNIM LIKOVNIM AKTIVNOSTIMA	29
1. OBITELJ	29
2. DOM	36
3. NA IGRALIŠTU/ U PARKU	38
4. VRTIĆ	40
ZAKLJUČAK	42
LITERATURA.....	43
Izjava o izvornosti završnog rada	44

SAŽETAK

U ovom radu pobliže će se pojasniti dječje likovno stvaralaštvo i emocije, te kako su ta dva pojma međusobno povezana. Pokušat će se ukazati na važnost o znanju dječjih likovnih razvojnih faza i na važnost prepoznavanja emocionalne perspektive koja je sadržana u dječjim crtežima. U današnje vrijeme roditelji imaju sve manje mogućnosti za provođenje kvalitetnog vremena sa svojom djecom. Zato je važno da znaju "pročitati" koju im je dijete poruku pokušalo poslati pomoću crteža. Dječji crtež glavno je sredstvo komunikacije kojim se djeca koriste kada se ne znaju izraziti verbalno. U radu je naglašeno i kako djecu treba učiti prosocijalnom ponašanju i kontroli emocija, te prikazano kako crtež može tome pridonijeti. Upravo iz razloga što je za crtanje potrebna i fizička i mentalna aktivnost, djeca uspijevaju izraziti ono što osjećaju i kako doživljavaju određene stvari i pojave. Također, u radu je objašnjen i problem odraslih koji interveniraju u procesu dječjeg izražavanja što dovodi do smanjenja njihove kreativnosti, želje za stvaranjem i prihvatanja obrazaca koje nužno ne razumiju. Radi svega što je navedeno potrebno je razvijati suradnju odgajatelja i roditelja kako bi podigli zdrave i sretne pojedince koji će se u odrasloj dobi znati na prikladan način nositi sa svakodnevicom.

Kako bi zorno prikazali korelaciju između dječjeg stvaralaštva i emocija prikupljeno je mnoštvo dječjih radova s emocionalnom perspektivom koji su potom pomno analizirani. Prikupljeni su radovi djece u dobi od četiri do sedam godina iz nekoliko vrtićkih ustanova i privatnih arhiva odgajateljica koje su ranije radile kao dadilje. Svaki crtež dolazi s popratnom izjavom djeteta o onome što je nacrtalo. Tijekom analize dječjih crteža pažnja je bila usmjerena na: odnos likova, veličinu likova, upotrebu boje, detalje i simbole koji su se podudarali s dječjim izjavama i teorijom koju smo u radu iznijeli.

Ključne riječi: emocije, dječje likovno stvaralaštvo, crtež

SUMMARY

In this paper the children's artistic expression and emotions will be thoroughly clarified, and how the two concepts are connected. The importance of the knowledge of children's artistic development phases and the recognition of the emotional perspective contained in the drawings will be constantly emphasized. In today's world, parents have less opportunities to spend quality time with their children. It is, therefore, salient that parents know how to "read" what their child is trying to communicate through the drawings. Children most often use art as a mean of communication while they're still unable to communicate verbally. This paper will also highlight the significance of teaching prosocial behaviour, emotional control and the ways in which art contributes to it. Since drawing is as much a physical activity as it is mental, children can express what they feel and how they perceive specific things and events. In the paper, the problem that adults cause by intervening in the child's creative process is also explained. By disrupting the child's process, adults cause a decrease in their creativity and desire to create and the acceptance of patterns that children don't yet understand. Because of all that was mentioned it is crucial to establish a cooperation between preschool teachers and parents so that the development process can result in healthy and happy individuals able to face adulthood in an appropriate way.

To demonstrate the correlation between children's creativity and emotions, many drawings with emotional content have been collected and scrupulously analysed. The collected drawings belong to children ageing from four to seven years old, from various preschool establishments and preschool teacher's private archives. Besides the emotional perspective, the drawings had to contain the child's statement about it. During the analysis the focus is put on: character relationships, dimensions, use of colour, details and symbols that matched with the children's statements and the theory stated in the paper.

Key words: emotions, children's artistic creativity, drawing

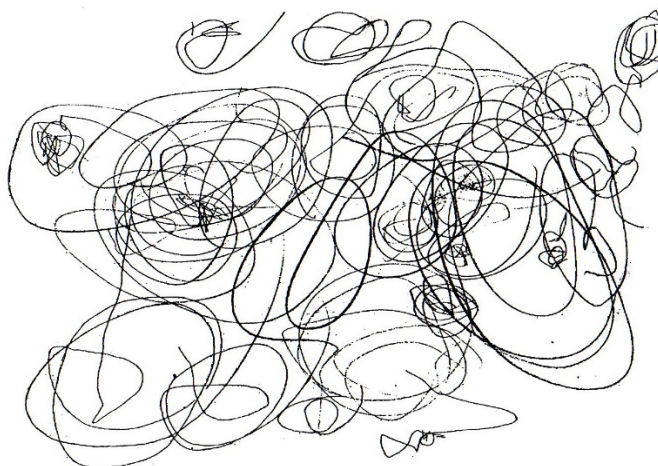
UVOD

Dječje likovno stvaralaštvo je fascinantno područje jer obiluje mnoštvom neočekivanog i nepredvidivog. Djeca od svoje najranije dobi stvaraju, a način na koji to čine vrlo je autentičan i često nadmašuje sva očekivanja nas odraslih. Zašto se djeca vole baviti likovnim stvaralaštvom? Oni uživaju u manipuliranju različitih materijala i oduševljavaju ih sam proces rada. "Likovni jezik ili likovni izraz djece data je i urođena sposobnost izražavanja – komuniciranja i oblikovanja." (Belamarić, 1986; str. 9) Od najranije dobi, već s osam mjeseci, manipuliraju svim pogodnim materijalima te tako uče o svojoj okolini. Tako zadovoljavaju svoju unutarnju potrebu za istraživanjem, a kasnije i potrebu za izražavanjem. Dijete ne samo da uči o sebi i onome što ga okružuje već i komunicira s okolinom i kroz svoje radove šalje poruke o onome što ga zanima i uzbuđuje. Grgurić i Jakubin (1996) govore kako je tijekom razvoja likovnosti dječja osnovna potreba da neprestano mijenja sadržaj rada što proizlazi iz želje za aktivnim spoznavanjem i izražavanjem doživljenog. Likovno istraživanje, također, pomaže i u spoznajnom razvoju. Pomoću likovnog istraživanja djeca razvijaju vizualno-prostornu inteligenciju, vizualnu osjetljivost, maštu, estetsko percipiranje te specifične likovno-izražajne mogućnosti. Sve to razvijaju iskustvenim učenjem kroz igru, a usporedno oblikuju i svoja stajališta, predlažu rješenja na određene probleme i izražavaju, već spomenute, interese i želje. Novaković (2015) navodi kako je bitno znati da dječji crtež nije imitacija stvarnosti nego kroz njega dijete izražava karakteristike, uloge i funkcije predmeta i pojava iz njegove okoline. Dijete stvara rad onako kako doživljava i razumije svijet oko sebe. Dječje likovno istraživanje temelji se na njegovom cjelokupnom razvoju te postoji neposredna veza između psihomotornog, kognitivnog, emocionalnog i socijalnog razvoja i razvoja likovnosti. Radi takve povezanosti razvojnih područja, crtež se pokazao kao pouzdano dijagnostičko i terapijsko sredstvo, pogotovo kod teškoća u verbalnoj ekspresiji i komunikaciji.

DJEČJE LIKOVNO STVARALAŠTVO

Postoje mnoge razne periodizacije razvojnih stupnjeva (faza) dječjeg likovnog stvaralaštva. Ne razlikuju se bitno, odnosno razlikuju se samo u pogledu dobnih granica. Zajedničko im je da su istraživači zapazili određene karakteristike u razvoju dječjeg likovnog istraživanja. "Iako se likovni jezik djece javlja u beskrajno mnogo varijanti, sve se one osnivaju na određenim zakonitostima." (Belamarić, 1986; str. 9) Te karakteristike opisuju se kao razvoj šaranja, simboličnog (shematskog) prikazivanja figura i objekata do vizualnog realizma. Svaka se faza u razvoju nadograđuje na onu prethodnu, a stečene vještine ne nestaju. Procese sazrijevanja pratimo kroz rezultate psihomotorike i ovladavanja likovnih tehnika, spoznajom okoline i razvitka znanja o njoj, te razvitka potreba i sposobnosti prikazivanja okoline.

Belamarić (1986) je opisala likovne simbole kroz etape razvoja djeteta. Djeca u dobi od dvije godine likovnu igru započinju prvo linijama, a njima označavaju kretanje. Njima je najvažnija funkcija oblika i ono što on pokreće, a ne kako on izgleda. Tako, na primjer, kružeće i vibrirajuće linije određuju prostor i kretanje njime. Zato će djeca, u početnoj fazi crtanja, kuću nacrtati u obliku mnogo spirala, petlji i vibracija jer žele prikazati čin življenja u njoj. Tu vrstu prikaza možemo vidjeti na slici 1.

Slika 1. Prikaz živosti u kući (Belamarić, 1986; str. 15)

"Međutim, prije ili kasnije dijete opaža da događaji traju neko vrijeme, a onda u jednom momentu završe ili su prekinuti" (Belamarić, 1986; str. 19) i tada nastaju točke i crtice. Često

ih djeca slažu u nizove jer uočavaju određene pravilnosti i ponavljanja. Razvojem grube i fine motorike i koncentracije dijete polako napušta spontano kretanje medijem po podlozi i počinje namjerno voditi ruku u određenom smjeru čime počinje stvarati ravne linije. One izražavaju prostornost, odnosno orijentaciju u prostoru. Nešto kasnije dijete pronalazi i prvi oblik, a to je krug. "On se polako izdvaja iz prijašnjeg ritmičkog, kružnog i vremenski neodređenog kretanja postupnim usporavanjem i kontroliranjem toka i kretanja linija." (Belamarić, 1986; str. 21) Krug, za razliku od linija koje predstavljaju radnje, kretanje i živost, predstavlja pojedinačni oblik i kompaktnost. Simbol je za cjelovitost i izdvaja predmete i bića od okoline. Dobar primjer toga nalazimo na slici 2 u kojoj je dijete na svom crtežu prikazalo ribice u akvariju. Neke su nacrtane kao krug kako bi dijete označilo cjelovitost, a neke su nacrtane kao mrlje jer je htjelo prikazati kretanju.

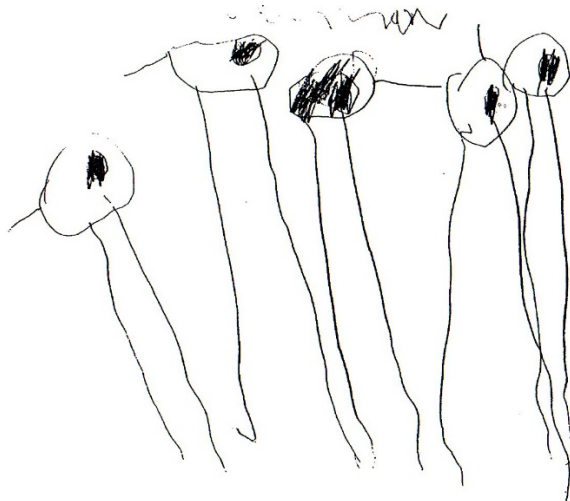
Slika 2. Ribice u akvariju (Belamarić, 1986; str. 22)

Nakon što je dijete provelo dovoljno vremena i posvetilo se proučavanju ravnih linija i kruga kao oblika cjeline ono počinje otkrivati i spremno je da počne koristiti i druge oblike kao što su kvadrati, pravokutnici i trokuti. U početku korištenja oblika oni predstavljaju cjelinu, a tek kasnije počinju označavati svojstva predmeta uglatosti ili okruglosti.

U radovima Čokljat (2017), Gorup (2019) i Vasta, Haith i Miller (1998) spominju se istraživanja Jean Piageta, poznatog kognitivnog psihologa, koji se bavio razvojem dječjeg mišljenja i otkrio da postoje faze razvoja koje se podudaraju s fazama likovnog izraza. Valja naglasiti kako se zalagao za to da su sve razvojne faze jednako bitne za tipični razvoj djeteta. Prva faza je senzomotorička faza, odnosno faza šaranja u likovnom razvoju. Traje od prve do

treće godine djetetova života. Općenito je obilježavaju simbolizacija okoline, odnosno uviđanje uzročno-posljedičnih veza koje su moguće samo kroz akcije. "U toj fazi dijete ne crta s namjerom da nešto nacrtava već zbog uživanja u motoričkoj aktivnosti i nekontroliranim pokretima." (Mihalić, 2013; para. 2) Akcija se odnosi na pokret, gibanje i pokretanje stvari. Crteži su u ovoj fazi načinjeni jednostrukim pokretima, bez unaprijed određenog cilja. Proces aktivnosti i rada mnogo je važniji od produkta koji nastaje tim radom. Mediji s kojim rade crteže čvrsto drže među prstima, a zglob se ne pomiče. Radi takvog držanja stvaraju crte koje su polukružno zakrivljene ili idu gore-dolje. Pokreti su ovdje ono što izaziva veliko veselje, kao i činjenica da stvaraju nešto čega prije nije bilo. U dobi između prve i druge godine dijete već počinje šarati. Prve šare su slučajne, odnosno one su posljedica nekontroliranih pokreta s medijem koji ostavlja trag. Zato što dijete često gleda u suprotnu stranu dok šara, često šare prelaze preko ruba papira na kojemu crta. U ovoj dobi dijete crta iz lakta, a olovku rijetko diže s papira. Ono uživa u samoj aktivnosti i u činjenici da svojim djelovanjem nešto stvara. Šaranje s razvojem motoričkih sposobnosti dobiva najčešće kružne oblike. U dobi od dvije do tri godine dijete polako otkriva vezu pokreta i tragova. Brzi fizički razvoj dovodi do veće kontrole motoričkih sposobnosti. Dijete počinje dizati ruku s papira dok crta, a finije pokrete sve više vrši iz lakta i zgloba. Na crtežu možemo primijetiti točke ili male ponavljajuće uzorke-titraje, dok linije već idu u svim smjerovima i križaju se. Bogatstvo šara koje dijete crta, još uvijek, ne znače da ono ima namjeru s njima nešto prikazati. Ovu fazu treba promatrati kao rezultat razvoja senzomotornih sposobnosti i potrebe za kretanjem i akcijom. Poslije druge godine djeca provode duplo više vremena crtajući i pridodaju veću pozornost svojim crtežima. S tri godine dijete razvojem dolazi do crtanja kruga. Pojavljuju se mjesta gdje su šare zgusnute, a mrlje dobivaju značenje za dijete. Iz tih šara prvo se iskristalizira krug kao prvi organizirani oblik, a ujedno je i najjednostavniji vizualni sklop. Namjernom okruglosti dijete se počinje služiti tek kasnije, kada otkrije i savlada nove oblike i karakteristike. Ono u ovoj dobi kružne oblike upotrebljava da bi predstavilo svaki postojeći predmet kao cjelinu, a Belamarić (1986) upućuje kako njegova pojava naznačuje kako se ova razvojna faza bliži kraju jer dijete postaje svjesno sebe kao individualnog oblika i bića. Uz to, imenovanje šara važan je korak u razvoju djeteta, a to je i početak ulaska u predoperacijsku fazu razvoja. U razvoju likovne ekspresije događa se pomak s motorike na simboliku čime ulazimo u drugu fazu likovnog razvoja, a to je po Mihalić (2013) faza simboličkog crteža ili neuspjeli realizam koja traje od treće do šeste godine djetetova života. Dijete i dalje započinje crtež bez jasne zamisli, ali prve crte dobivaju značenje po slučajnoj sličnosti koja djetetu daje ideje za značenje. Značenje se mijenja dodavanjem novih linija. Pridodavanje imena crtežu

važan je korak u razvoju apstraktnog mišljenja jer nam ukazuje kako dijete pokazuje da je sposobno uvidjeti odnos između crteža kojeg stvara i objekta ili događaja iz vlastitog iskustva. Djeca sada mogu započeti s idejom što žele nacrtati ili imenuju šare na temelju onoga što su već nacrtala. Često je to komunikacija sa samim sobom, a ne s odraslima, iako to ne rade sva djeca. Crteži postaju zabilješke toga kako djeca osjećaju svoju okolinu i način na koji crtaju te šare važno je sredstvo komunikacije. Često se dešava da najavljuju da će crtati iako nemaju predodžbu kako će izgledati završni crtež jer se on često razvija iz prvih istraživačkih tragova na papiru. U ovom razdoblju počinje se, na dječjim crtežima, pojavljivati i lik čovjeka kojeg, zato što iz kružnog oblika koji predstavlja glavu proizlaze okomite ravne linije koje simboliziraju noge i ruke, mnogi naučnici likovnoga crteža (Belamarić, 1986; Mihalić, 2013) nazivaju punoglavcem ili glavonošcem. Dobar primjer glavonošca možemo uočiti na slici 3. Zanimljivo je kako su u početku djetetu najbitniji dijelovi tijela: glava koja predstavlja cjelinu i sposobnost razmišljanja i noge radi prikaza pokreta i mogućnosti kretanja.

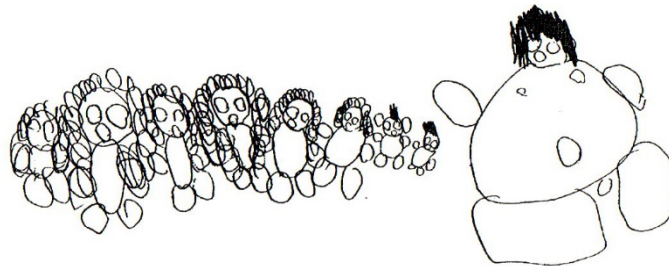
Slika 3. Crtež ljudi; Glavonošci (Belamarić, 1986; str. 53)

Sa završetkom ove faze dolazi i do sve većeg posvećivanja pažnje detaljima. Djeca počinju crtati oči kako bi naznačila da su njima vidjela ono što su doživjela, kosu kako bi prikazali razlike među spolovima likova, a počinju primjećivati i prikazivati trup i odjeću koja je često prikazana transparentno jer je djetetu bitno da pokaže ono što zna o čovjeku i kako razumije gledano, a ne kako to vidi. Na dječjim crtežima počinje se primjećivati i razlika u veličini likova jer njome ono označava važnost ili ulogu lika. Tako na slici 4 možemo vidjeti da je dijete, nakon što je čulo priču "Djed i repa", primijetilo kako miš ima odlučujuću ulogu u priči pa ga je nacrtalo kao najveći lik.

Slika 4. "Djed i repa" (Belamarić, 1986; str. 67)

Slika 5 nam pak prikazuje važnost uloga i stvarni prikaz veličina u stvarnome životu jer dijete crta odgajateljicu veličinom koja odgovara odnosima u prirodi, ali je i povećala jer je djetetu važna.

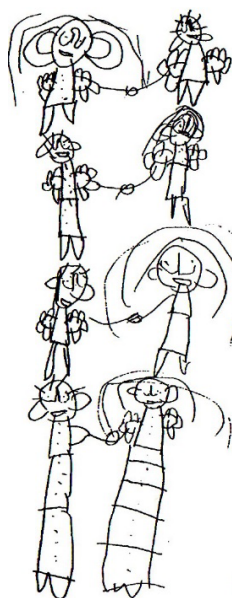
Slika 5. Odgajateljica i djeca (Belamarić, 1986; str. 68)

Dijete većim može prikazati i samo neki dio lika kako bi naglasilo neku radnju. Na primjer, na slici 6 nalazi se crtež u kojemu je dijete predimenzioniralo uši kako bi dočaralo pažljivo slušanje priče koja se čitala.

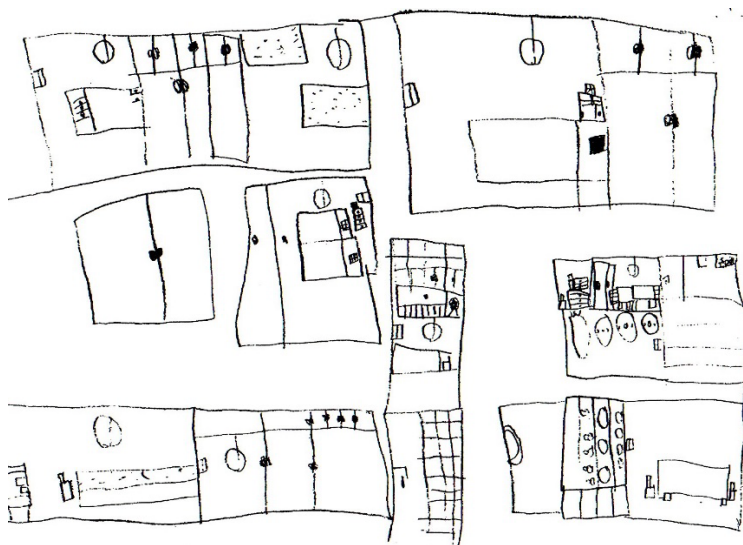

Slika 6. Predimenzioniranje uši (Belamarić, 1986; str. 74)

Prikazom pokreta ili radnje djeca će se više baviti time da ga dočaraju nego stvarnim izgledom lika koji vrši radnju ili pokret, a često će i multiplicirati dijelove tijela koji vrše radnja. "U likovnoj umjetnosti u djetetovu likovnom izražavanju i stvaranju često se javlja disproporcionalnost uvećavanjem glave u odnosu na tijelo, izduživanjem ili skraćivanjem ruku ili nogu, naglašavanjem važnosti osoba njihovom veličinom." (Jakubin, 1990; str. 73) On nas upućuje i kako takav način prikaza potvrđuje da se dijete, neznajući, koristi ikonografskom perspektivom, a uz nju se javlja i korištenje vertikalne perspektive (*slika 7*) kako bi se prikazali odnosi u prostoru, te poliperspektiva (*slika 8.*) kako bi prikazali da su uvidjeli kako predmeti mijenjaju oblik ako ih gledaju s različitih strana.

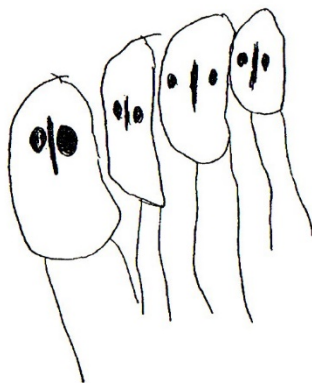

Slika 7. Prikaz vertikalne perspektive
(Belamarić, 1986; str. 162)

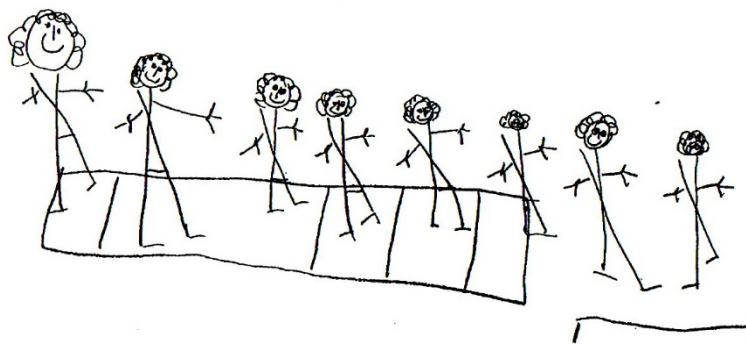

Slika 8. Prikaz poliperspektive (Belamarić, 1986; str. 131)

Naime, treba naglasiti kako odrasli često podcjenjuju šaranje jer se ono smatra nesposobnošću djeteta da nešto prikaže. "Tako dolazimo do dvostrukog nerazumijevanja, nerazumijevanja sadržaja za koje su djeca zainteresirana i nerazumijevanja načina dječjeg izražavanja tih sadržaja." (Belamarić, 1986; str. 18), a navodi i da takvim stavovima ometamo i zaustavljamo razvoj likovnih sposobnosti djece. Nadalje, dolazimo i do problema shematizacije crteža. Naveli smo kako je dječji crtež slika svijeta onakvog kakvog ga dijete doživljava, a koja je proizašla iz akcije, istraživanja i promišljanja pojedinog djeteta. Njemu je bitno prikazati ono što je doživjelo i pokazati nam što zna i što je naučilo. Odrasli su većinom izgubili takav pogled na svijet i počeli su samo površno pamtili oblike. Dakle, viđenja odraslih i djece bitno se razlikuju, a pošto su odrasli superiorni nad djecom i smatraju kako znaju bolje dolazi do njihove potrebe da dijete pouče crtanju. Takvim intervencijama dolazi do toga da dijete počinje imitirati naučene forme iako ih ne razumije i ništa mu ne znače, te zanemaruje svoje vlastite sposobnosti. Primjeri shematskog, odnosno naučenog crtanja možemo vidjeti na slikama 9 i 10.

Slika 9. Shematsko crtanje lica (Belamarić, 1986.; str. 83)

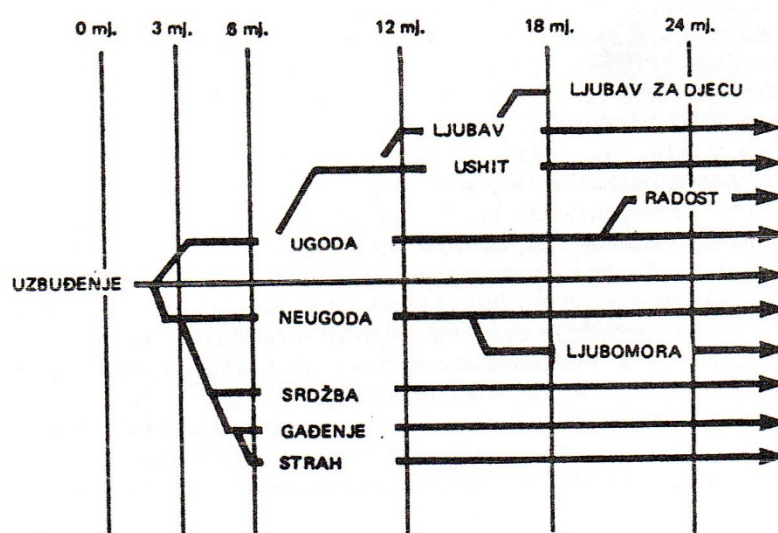

Slika 10. Shematsko crtanje čovjeka (Belamarić, 1986; str. 84)

Odrasli ne bi trebali pronalaziti vizualnu realnost ili obilježavati šare svojim interpretacijama. Do suzbijanja dječje kreativnosti dolazi i kada odrasli pretjerano preispituju dijete o tome što se na crtežu nalazi. Nije rijetkost da dijete izmišlja priču o crtežu, potaknuto pitanjima odraslih, samo kako bi ih zadovoljilo. Uz to, djeca često crtaju upravo ono što ne mogu izraziti govorom jer još nisu razvila vokabular koji je potreban za takvo što. Tada ih pitanjima samo dovodimo u situaciju u kojoj se osjećaju nesigurno i loše radi čega mogu izgubiti volju za nastavkom crtanja kako se ne bi ponovo našli u takvoj, po njih, nepovoljnoj situaciji. "Često dijete neće odgovoriti što je nacrtalo ili će odgovoriti da nije nacrtalo ništa. To najčešće znači da ono ne zna kako bi govornim jezikom izrazilo ideju kojom se bavilo, a koja je očita u likovnom jeziku." (Belamarić, 1986; str. 29)

EMOCIJE

Emocije su individualan doživljaj na neku situaciju, osobu ili predmet. "Jedna definicija kaže da su emocije doživljaj našeg vrednovanja i subjektivnog odnosa prema stvarima, ljudima, događajima i vlastitim postupcima." (Andrilović i Čudina-Obradović, 1994; str. 82) One nam pomažu u komunikaciji i uspostavljanju socijalnih veza i odnosa, te često služe i kao pokazatelj informacija o situaciji u kojoj se nalazimo. Ovisno o jačini podražaja dijelimo ih na jake ili slabe, a prema procesu evolucije razlikujemo primarne i sekundarne. "Primarnim se emocijama smatraju *strah, bijes, radost, žalost i afektivna vezanost.*" (Andrilović i Čudina-Obradović, 1994; str. 84) Te emocije mogu se uočiti već kod dojenčadi, a socijalnim učenjem i kognitivnim razvojem dolazi i do razvitka sekundarnih emocija i njihovog prepoznavanja kod drugih. "Djeca počinju izražavati relativno jasne emocije izrazom lica unutar prva dva mjeseca, dok se izražavanje emocija koje zahtijevaju viši stupanj kognitivnog razvoja javlja kasnije." (Vasta, Haith i Miller, 1998; str. 457.) Taj razvoj možemo vidjeti na slici 11.

Slika 11. Diferencijacija emocija (Andrilović i Čudina-Obradović, 1994; str. 193)

Važno je napomenuti kako emocije ne utječu samo na našu interpretaciju stvarnosti, već cijeli taj proces dovodi i do određenih fizioloških promjena čime one neupitno djeluju i na naše ponašanje. Često je vrlo bitno kako tumačimo određenu situaciju i kako odlučimo reagirati na nju. Reakcija i ekspresija emocija uvjetovana je i temperamentom djeteta ili osobe, odnosno aspektom ličnosti koji uključuje emocionalnu ekspresivnost i odgovore na podražaj, kako ga

opisuju Vasta, Haith i Miller (1998). Razvoj emocija započinje od samoga rođenja kada dijete uspostavlja socijalnu povezanost s majkom. Za sam razvoj emocija potrebna je okolina, to jest dijete promatranjem određenog modela ponašanja dobiva informaciju o tome kako bi se trebalo osjećati i ponašati. Na primjer, kada dijete uči hodati i radi svoje nespretnosti blago, unatraške padne na pod izgledat će prvo zbunjeno, a zatim će pogledom tražiti reakciju roditelja. Ako roditelj pokaže znakove panike ili straha dijete će se uznemiriti i reagirati plačem, a ako se roditelj nasmije i reagira smireno vjerojatno je da će se i dijete nasmiješiti i nastaviti s onim što je započelo. Nadalje, osim na fizičke, emocije djeluju i na spoznajne procese. Ovisno o tome u kakvome se emocionalnom stanju nalazi ovisi i to kako ćemo učiti i pamtiti. Čokljat (2017) izlaže zanimljivu tezu u kojoj govori o tome kako traumatski događaj uvjetuje na to gdje će se u memoriji pohraniti traumatsko iskustvo i zašto ga je ponekad teško verbalizirati. Samim time što emocije utječu na pamćenje i učenje znači i da o njima ponekad ovisi i školski uspjeh djece. Valjalo bi za vrijeme predavanja birati zanimljive načine prenošenja i prikazivanja obaveznoga gradiva kako bi se održala povoljna intelektualna aktivnost učenika. Time rečeno, možemo i istaknuti kako mala djeca uče vrlo brzo i lako upravo zato što uče kroz igru, a u takvom ozračju su ona u najpovoljnijem emocionalnom stanju.

Postoji mnogo načina za izraziti emocije, pa se tako dojenčad koristi plačem kao najvažnijim oblikom komunikacije te dobi, malo dijete si često pripomaže crtežom kao nadopunom za ono što ne zna izreći, a razvojem vokabulara emocije uglavnom počinjemo izražavati verbalno. Generalno emocije izražavamo mimikom, gestama, samim glasom a za prepoznavanje emocija kod drugih potreban je i podatak cjelokupne situacije. "Što nam je više podataka iz različitih skupina dostupno, veća je vjerojatnost da će naša procjena tuđe emocije biti točna." (Andrilović i Čudina-Obradović, 1994; str. 86). Izražavanje emocija ovisi i o kulturi okoline, a za to moramo razumjeti pravila izražavanja emocija. Ta pravila su, kako definiraju Vasta i sur. (1998), očekivanja i stavovi društva prema izražavanju emocija. Većini nam je poznato uvriježeno mišljenje kako bi dječaci manje trebali pokazivati emocije od djevojčica ili kako bi trebali biti hrabriji u opasnim situacijama. Prepoznavanje svojih i tuđih emocija temelji se na svakodnevnom iskustvu, a djeca si i ovdje pripomažu igrom. Naime, igranjem simboličkih igara ona si stvaraju hipotetske situacije i uviđaju koje reakcije primaju u igri na određena ponašanja, pa kasnije znaju kako reagirati u danom trenutku. Svemu tome uvelike doprinosi i emocionalna inteligencija koju možemo obrazložiti kao sposobnost

prepoznavanja svojih i tuđih emocija, te mogućnost primjerenog reagiranja na te emocije. Uz nju povezujemo i znanje o kontroli emocija koju uvjetuje mogućnost komunikacije i izražavanja osjećaja. Dokaz da su već i najmlađa djeca sposobna razvijati emocionalnu inteligenciju je interakcijska usklađenost koju Vasta i sur. (1998) interpretiraju kao međusobnu usklađenost ponašanja majke i djeteta. Sukladno tome nadodaju i kako: "Pred kraj prve godine djeca počinju koristiti informacije o emocionalnim ekspresijama drugih ljudi za regulaciju vlastitog ponašanja." (Vasta i sur., 1998; str. 454.) Na razvoju kontrole emocija valjalo bi započeti što ranije kako bi prevenirali moguće negativne posljedice lošeg nošenja s određenim emocijama. Predškolska djeca i djeca u početnoj školskoj dobi vrlo su labilna i njihovo je ponašanje podložno utjecaju emocija. Ponekad nam se čini kako su u mogućnosti, u vrlo kratkom vremenu, fluktuirati od stanja potpune euforije do stanja nevjerojatnog bijesa ili tuge koji nerijetko izazivaju agresivno ponašanje. To je zato što: "Djeca te dobi nisu naučila kontrolirati izražavanje emocija; zato su one vidljive i »na površini«" (Andrić i Čudina-Obradović, 1994; str. 195) U toj dobi vrlo je izražena primarna emocija straha. Najčešći su separacijski strahovi jer je dijete prvi put suočeno sa situacijom u kojoj ostaje sam bez ikog poznatog u blizini. Važno je s djetetom sudjelovati u razdoblju prilagodbe na vrtić ili drugog oblika brige i skrbi za dijete, a uvelike pomaže ako je dijete s roditeljem razvilo odnos pun povjerenja. Tako će dijete znati da će se roditelj vratiti i da nije ostavljeno samo na mjestu na kojem mu se može dogoditi nešto loše. Veliki problemi mogu nastati ako se, radi manjka samokontrole i nerazumijevanja vlastitih emocija, takvi strahovi ili negativne emocije pretoče u tjeskobno, anksiozno ili agresivno stanje djeteta. Antisocijalna ponašanja djece mogu biti prediktori i voditi do velikih problema u budućnosti pojedinca, a ona se tada mnogo teže rješavaju. Doduše, valja uzeti u obzir kako: "Društveni i okolinski činitelji također su vrlo važne odrednice agresivnog ponašanja." (Vasta i sur., 1998; str. 550). Vođeni time moramo paziti da razlikujemo je li agresivno ponašanje proizašlo iz određene frustracije ili je ono naučeno prema modelu s kojim se dijete susrelo u okolini.

Možemo zaključiti kako je važno učiti djecu emocionalnom raspoznavanju, empatiji i samokontroli jer je to odlična prevencija problema u odrasloj dobi, te bitno utječe na kvalitetu života pojedinca, a i okoline. Začarani je krug između odnosa pojedinca prema okolini i okoline prema pojedincu, ali poučavanjem o emocijama i razvitkom razumijevanja istih dobivamo manje frustriranu djecu što u konačnici dovodi do veće razine prosocijalnog ponašanja.

EMOCIJE I DJEČJE LIKOVNO STVARALAŠTVO

Kako bi započeli s kreativnim stvaranjem potrebna nam je motivacija, a osjećaji su važan faktor koji pridonosi motivaciji. Tako, na primjer, u predškolskoj ustanovi valja likovnu aktivnost započeti nekom pričom ili igrom, vezanom uz temu koju bi voljeli obraditi, kako bi motivirali djecu i uveli ih u povoljno emotivno stanje. Dječje likovno stvaralaštvo, ponajprije dječji crtež, i emocije vrlo su usko povezani. "Dječji likovni izraz ili dječji crtež je sredstvo komunikacije između djeteta i okoline." (Mihalić, 2013; para. 1) U predškolskoj dobi djeca još ni nemaju dovoljno razvijen aktivni vokabular kako bi nam mogla izreći što sve u svijetu oko sebe opažaju i kako taj svijet razumiju, pa im se često najlakše izraziti upravo pomoću crteža. Gorup (2019) navodi da kako teče emocionalni razvoj tako djeca vole crtati iste objekte na različite načine i u različitim kontekstima. Također, naglašava i razliku indiferentnog djeteta, koje ne želi na crtežu prikazati ništa osobno, i emocionalno angažiranog djeteta kod kojeg su na crtežu vidljivi detalji koji su njemu osobno važni. Povezanost emocija i likovnog stvaralaštva potvrđuje i psihološko djelovanje i simbolika određenih likovnih elemenata, točnije crta i boja. Jakubin (1990) konstatira kako crte u sebi nose osobine koje su svojstvene gestikulaciji te da su likovni element koji najbolje izražava karakter, temperament i emocionalna stanja osobe koja crta, a za boje ističe kako nesvjesno utječu na naše raspoloženje i ćud, odnosno imaju na nas mentalne i emocionalne psihičke efekte. Napravio je i podjelu po vrstama crta i pridružio im njihova značenja, pa tako možemo saznati kako vodoravna crta djeluje mirno i opušteno dok joj se okomita suprotstavlja simbolizirajući život i rast, dijagonale izazivaju osjećaj gibanja, a konkavne crte izazivaju osjećaj lijenosti i umora, postoji čak i razlika između blago valovite crte, koja prikazuje žensku energiju, i izlomljenih crta iz kojih izvire energija i muškost. Postoji još pokazivača osobnosti osobe koja crta pa tako razmjerno korištenje prostora može ukazati na uravnoteženo dijete dok je popravljavanje i ispravljanje crteža često znak kritičnosti i discipliniranosti.

Radi postojeće korelacije između crteža i emocija, on se vrlo često koristi u psihologiji. Služi kao dijagnostičko i terapijsko sredstvo i djece i odraslih, ali je više upotrebljavano u radu s djecom. "U testovima se crtež i slika koriste kao izvor informiranja za procjenu čula, sposobnosti pokreta i spoznajne razvijenosti, te kao projektivne tehnike za procjenu ličnosti." (Kondić i Dulčić, 2009; str. 7) Crtež postaje posrednik između djeteta i stručnjaka i pomaže

im izgraditi odnos. Mihalić (2013) opisuje razlike između korištenja crteža u dijagnostičke i terapijske svrhe. "Kao dijagnostičko sredstvo, dječji crtež može biti pokazatelj djetetove zrelosti, naročito motoričkog, intelektualnog i kognitivnog razvoja." (Mihalić, 2013; para. 9) Dakle, na temelju crteža možemo uočiti određena odstupanja u više razvojnih područja ili otkriti emocionalne smetnje i procijeniti ličnost, ali u obzir svakako moramo uzeti širi kontekst i dob djeteta, te nikakve zaključke ne treba donositi na osnovi samo jednoga crteža. Crtež je samo pomoćno sredstvo kada je dijagnostika u pitanju. "Kao terapijsko sredstvo, dječji crtež je naročito pogodan za djecu koja su proživjela neko traumatsko iskustvo." (Mihalić, 2013; para. 15) Crtajući, djeca iznose svoja iskustva i oslobađaju se negativnih emocija, a kreativne tehnike služe i kao sredstvo podrške. Naime, crteži otkrivaju unutarnji svijet crtača i njegov odnos s vanjskim svijetom. Najčešće se terapija i dijagnostika provode tako da se osobi zadaje tema koju će nacrtati, ali Kojić, Zeba i Markov (2015) naglašavaju da su crteži koji su nastali spontanom djetetovom aktivnošću puno realnija i relevantnija refleksija njegova objektivnog stanja. Tema koju stručnjaci najviše zadaju osobi jest crtanje ljudske figure jer se pri analizi rada polazi od pretpostavke da je crtač nacrtao samoga sebe. Osim kao terapijsko sredstvo traumatizirane djece, crtež se često koristi i kao sredstvo saniranja agresivnog ponašanja. Kojić i sur. (2015) su na temelju velikog broja dječjih crteža spoznale pojavnost agresivnosti te moguće uzroke i načine kako riješiti taj problem. Uvidjele su i da:

Ono što je karakteristično za likovni izraz djeteta koje iskazuje agresivno ponašanje je da, bez obzira na zadanu temu, koristi one oblike, boje i druge likovne elemente koji svojim značenjem, simbolikom i sadržajem imaju neprijatno i uznemiravajuće značenje s namjerom da vizualna poruka u crtežu bude plašenje, dakle agresija prema onome tko će crtež promatrati. (Kojić, Zeba i Markov, 2015; str. 167)

Bitan korak u dijagnostici i terapiji crteža je i razgovor o njemu. Kada osoba priča priču o svome crtežu često se zanese, pa prestane obraćati pozornost na sam crtež i počinje se otvarati i iznositi svoje osjećaje, mišljenja i stavove. Tako nam crtač daje uvid u svoj unutarnji svijet i daje stručnjaku informacije pomoću kojih on kasnije može izraditi plan kako pomoći crtaču. Razgovor je osobito važan, pogotovo u radu s djecom, i zato što sami ne smijemo interpretirati crtež. Krivom interpretacijom postoji opasnost od krivog reagiranja, a utjecaj na djecu može biti takav da ona postanu manje aktivna u stvaranju.

Ako terapijom, kroz crtež, zaista želimo pomoći djetetu onda u cijeli proces moraju biti uključeni i roditelji. "Naime, ako roditelji djece s poremećajima ne znaju i ne osvijeste svoj

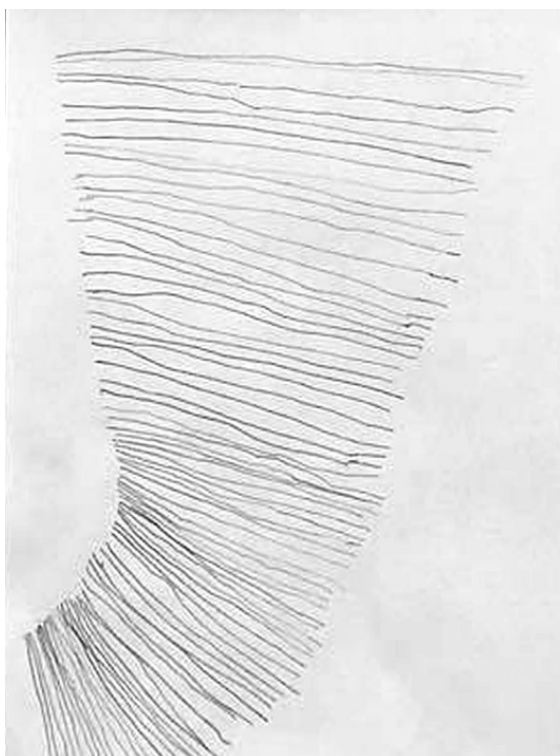
udio u nastanku poremećaja djeteta, dijete će samo trenutno riješiti problem, jer će ga njegovo okruženje opet inducirati." (Kondić i Dulčić, 2009; str. 13) Roditelji ne žele svojoj djeci namjerno loše, ali uglavnom su više educirani o tjelesnom nego o psihološkom razvoju djeteta, pa se dešavaju nenamjerni propusti u primjerenom skrbi. Zato je vrlo korisno razviti partnerski odnos s odgajateljem u predškolskoj ustanovi. Odgajatelji su kvalificirani stručnjaci za sve aspekte razvojnih područja i mogu biti velika podrška i pomoć roditeljima. Takav odnos stvara se kvalitetnom komunikacijom obje strane. Nadalje, u predškolskoj ustanovi količina likovnih aktivnosti je pozamašna. Takvim izražavanjem potiče se individualnost i samostalnost djeteta, a kako djeluje umirujuće pomaže djetetu da se lakše nosi s problemima koje ima ili ih riješi. Upravo zato što likovne aktivnosti djeluju terapijski i pružaju djeci mogućnost da holistički konstruiraju nova znanja, odgajatelji moraju osvijestiti koliko je njihova uloga važna. Novaković (2015) apelira kako odgajatelji moraju biti stručni u poznavanju likovnih područja, teorije likovne kulture, kreativnog procesa, dječjih razvojnih faza likovnosti i kako moraju znati kvalitetno metodički planirati likovne aktivnosti. Njihova je zadaća stvoriti poticajnu okolinu u kojoj će djeca moći istraživati, izražavati se i kroz timski rad stvarati osjećaj pripadnosti.

PRAKTIČNI DIO RADA

Za svrhu pisanja ovoga rada prikupljeni su dječji crteži mješovite predškolske vrtićke skupine u dobi od pet do sedam godina iz dječjeg vrtića "Grigor Vitez", mješovite vrtićke skupine s pojačanim njemačkim jezikom u dobi od tri do šest godina iz dječjeg vrtića "Jarun", predškolske vrtićke skupine u dobi od šest do sedam godina iz dječjeg vrtića "Leteći medvjedići", te je nekoliko dječjih radova prikupljeno od odgajateljica koje su radile kao dadilje. Cilj analize dječjih crteža bio je potkrijepiti teoriju i ukazati na čvrstu povezanost emocija i njihovog prikaza kroz likovno stvaralaštvo, odnosno crtež. Crteži su podijeljeni po temama koje su usko povezane s dječjom svakodnevicom čime za njih imaju i emotivno značenje. Sakupljeno je mnogo radova, a odabrani su oni iz kojih se najjasnije mogao prikazati utjecaj emocija na crtež. Pri analizi dječjih crteža najviše pažnje usmjereno je na odnos likova na crtežu, veličini likova, upotrebu boja, detalj i simbole, te vrstu linija kojom se dijete koristilo. Radovi su analizirani objektivno uočavajući podudarnost likovnih elemenata, simbola i emocije, te su ponegdje potkrijepljeni izvorima iz literature. Uz svaki rad naznačeni su ime djeteta, njegova dob i izjava o crtežu koji je uradilo.

VOĐENA LIKOVNA AKTIVNOST U VRTIĆU NA TEMU EMOCIJA

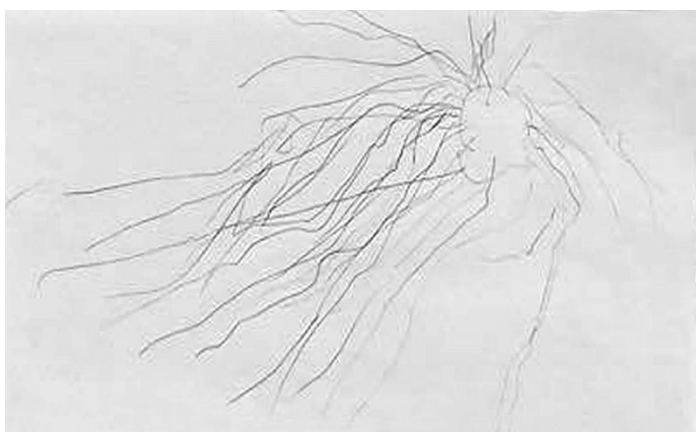
U dječjem vrtiću "Jarun" organizirana je vođena likovna aktivnost na temu emocija za mješovitu vrtićku skupinu s pojačanim njemačkim jezikom u dobi od tri do šest godina. Cilj aktivnosti bio je da djeca emocije prikažu linijom, a baveći se prepoznavanjem emocija nauče njihove nazive i na njemačkome jeziku. Nakon doručka, kada se pretpostavilo da su taj dan prisutna sva djeca koja će doći u vrtić, odgajateljica je djeci odlučila pročitati slikovnicu "Lisica je naučila da sreća stanuje u srcima" iz serijala terapijskih slikovnica za djecu koje se bave emocijama. Serijal je već otprije bio poznat djeci jer je upoznavanje s emocijama na taj način započelo nekoliko tjedana ranije, a ova slikovnica bila je predviđena kao posljednja. Nakon pročitane priče slijedio je razgovor o osjećaju sreće i ponavljanje znanja o osjećajima ljutnje, tuge i straha. Nakon razgovora djeci su bili ponuđeni olovka i papir, a napomena odgajateljice je bila da odaberu određenu emociju o kojoj su razgovarali, dobro promisle o njoj, te pomoću crte opišu kako se osjećaju kada proživljavaju emociju koju su odabrali.

Slika 12. Irena, 4. god.

IZJAVA: *Biti sretan je dobar osjećaj. Moje lice je sretno i lagana sam.*

Djevojčica je za prikaz osjećaja sreće odabrala ravnu liniju. Prve linije nacrtala je na gornjem dijelu papira, te ih počela redati prema dnu gdje se one počinju savijati ulijevo i postaju kraće nego na vrhu. Nakon crtanja izjavila je kako se osjeća lagano kada je sretna, a Belamarić (1986) navodi kako upravo vodoravne linije označavaju širenje u prostoru. To širenje lako je uočljivo na ovome crtežu i možemo zaključiti kako je djevojčica prikazala da sreća iz nje izlazi u ritmičnim valovima pozitivne energije.

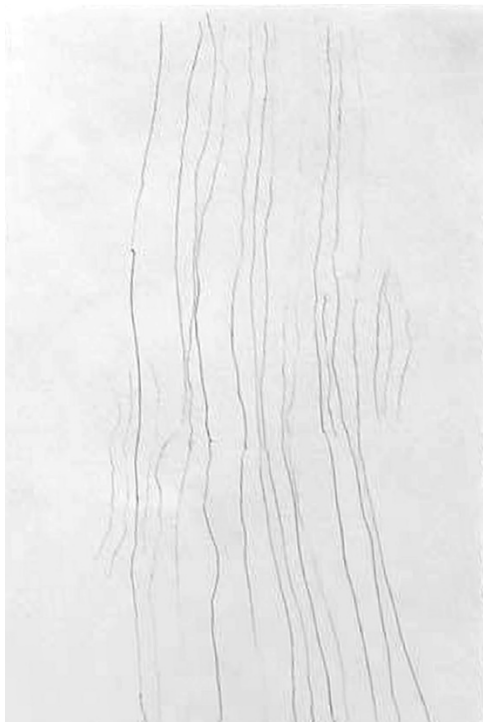

Slika 13. Zota, 4. god.

IZJAVA: *Plešem, pjevam i smijem se kada sam sretna.*

Na ovome crtežu uočavamo krug iz kojega proizlaze vibrirajuće linije. Djevojčica je prvo nacrtala krug koji označuje cjelinu, odnosno nju samu. Kasnije mu je nadodala mnoštvo vibrirajućih linija za koje Belamarić (1986) govori da izražavaju

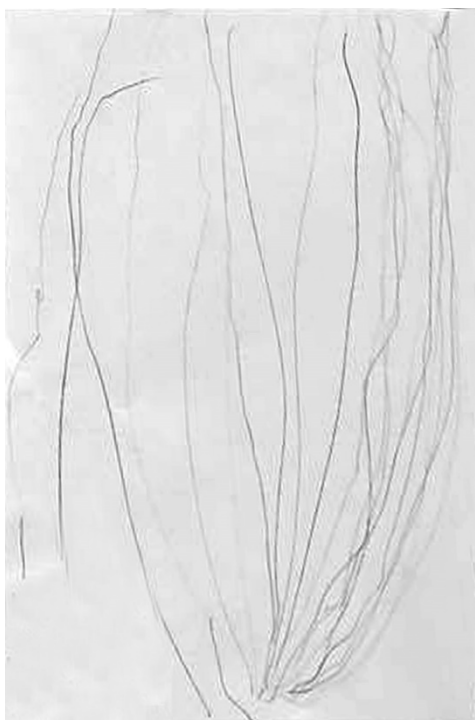
unutrašnju životnost nečega. Tim linijama djevojčica je prikazala upravo svoje kretnje dok pleše, pjeva i smije se. Količina linija prikazuje i jačinu same emocije što se i podudara sa saznanjem da su dječje emocije vrlo snažne.

Slika 14. Tom, 4. god.

IZJAVA: Od sreće rastem.

Dječak je izjavio kako od sreće raste i za prikaz toga prikladno odabrao vertikalne linije. Upravo njih Belamarić (1986) opisuje kao ekvivalent za živo, aktivno i rast. Da bi mogao nacrtati što dulju liniju on se dosjetio i okrenuti papir okomito. Dječak je primijetio kako je sreća emocija koja nas podiže i motivira za akciju i kretanje.

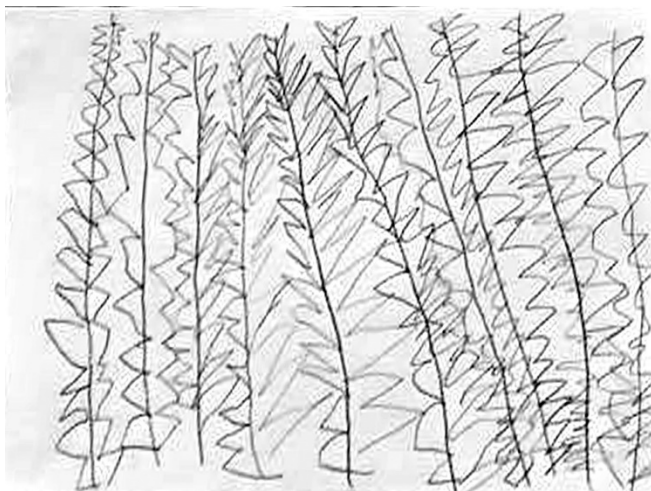

Slika 15. Petra, 5. god.

IZJAVA: Kada sam ja sretna sretno je i moje tijelo.

Igra se vesele igre samnom.

Djevojčicu sreća asocira na igru. "Motiv igre koji je zainteresirao dijete u sebi nosi različite aspekte stvarnosti." (Belamarić, 1986; str. 174) Koristeći vertikalne linije, koje imaju zajednički početak i šire se pri vrhu papira, djevojčica je naznačila putanju kretanja dok se igra. Linije započinju od dna papira koji je pri crtanju bio bliži djevojčici jer prikazuju energiju koja se iz nje širi.

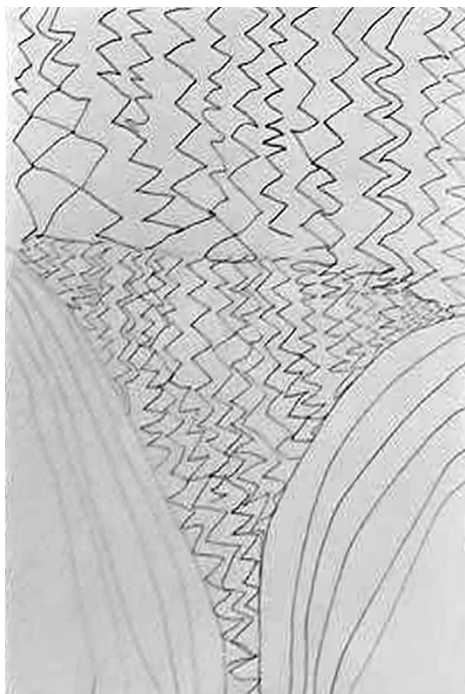

Slika 16. Bruna, 5. god.

IZJAVA: Kada sam ljuta tijelo se ponaša čudno. Noge stupaju, ruke mašu, a lice se iskrivi.

Na crtežu uočavamo mnogo vertikalnih linija s pripadajućim cik-cak linijama. Cijeli crtež pomalo podsjeća na bodljikavo cvijeće, ali je ovdje riječ o tome da je djevojčica ravnom vertikalnom linijom prikazala sebe, a cik-cak linijama kretanju ili gibanje u

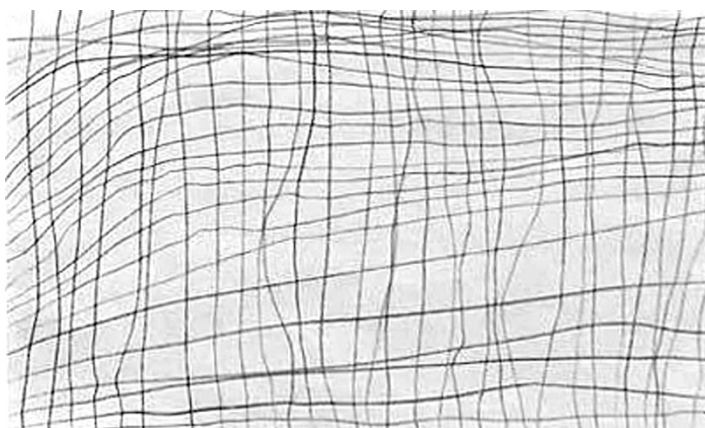
prostor i prikazala kretanje koje je navela u svojoj izjavi. Samom promatraču crtež šalje poruku da bude na oprezu, pogotovo kada je crtež naznačen da prikazuje ljutnju, a ne cvijeće.

Slika 17. Marija, 6. god.

IZJAVA: Ljutnja me stisne u trbuhu i sav zrak mi ode u glavu i postanem crvena kao paradajz.

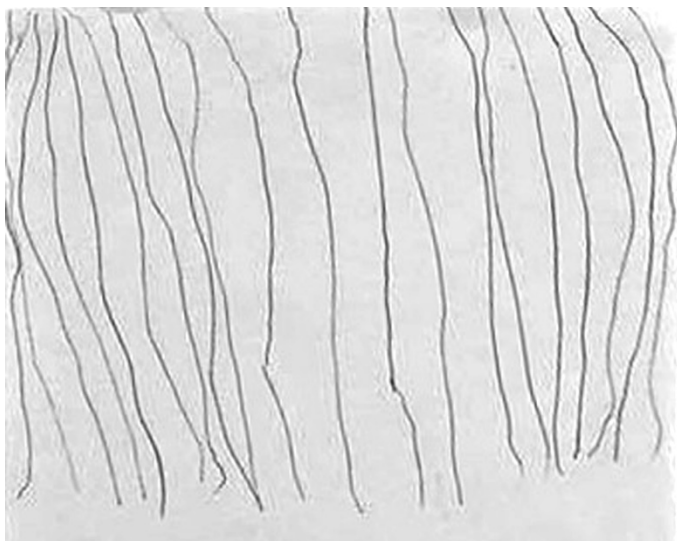
Kao i na prethodnom crtežu i ovdje uočavamo mnogo cik-cak linija kako bi se prikazala ljutnja. Vidimo kako se one šire od dna papira prema njegovom vrhu, a kada to usporedimo s izjavom djevojčice možemo zaključiti kako je prikazala kretanje stisnutog zraka u trbuhu koji putuje do glave. Nadalje, Kondić i Dulčić (2009.) izjavljuju kako je upravo crvena boja, koju spominje i sama djevojčica, može biti znak uznemirenosti.

Slika 18. Mate, 5. god.

IZJAVA: kada sam tužan tijelo mi je slabo jer troši više snage i energije na tugu. Osjećam se zarobljeno kada sam tužan.

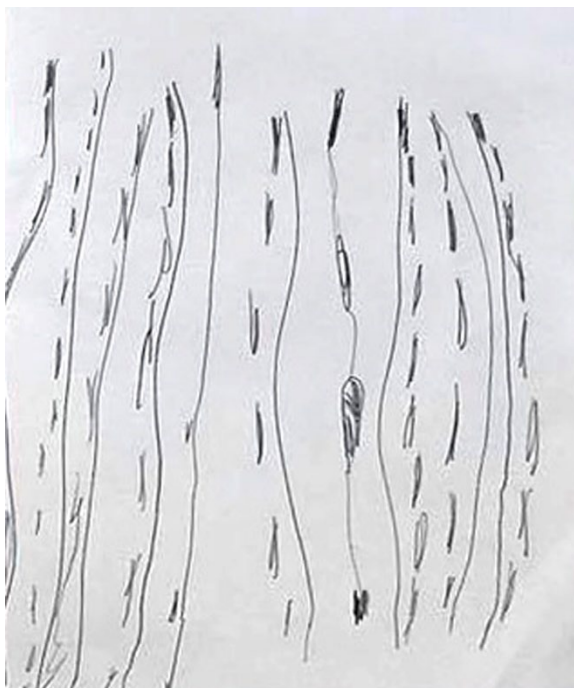
Dječak se za prikaz tuge odlučio koristiti vertikalnom i horizontalnom linijom. One označavaju smjer prostora, a ovdje dječak njima zatvara i omeđuje prostor. Same linije podsjećaju na zatvorske rešetke, a dječak i izjavljuje da se osjeća zarobljeno kada je tužan.

Slika 19. Ella, 4. god.

IZJAVA: Kada sam ja tužna sve je tužno. Moje ruke, noge i oči. Sve gleda prema dolje.

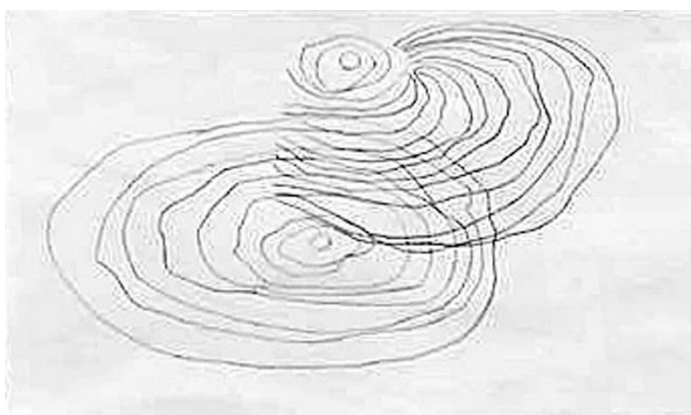
Za razliku od dječaka koji je svoje vertikalne linije vukao od dna papira prema vrhu da bi prikazao kako raste od sreće, ova djevojčica učinila je obrnuto. Svoje vertikalne linije "objesila" je s vrha papira prema dnu i zorno prikazala kako sve gleda prema dolje.

Slika 20. Stella, 5. god.

IZJAVA: *Kada sam tužna osjećam se hladno.*

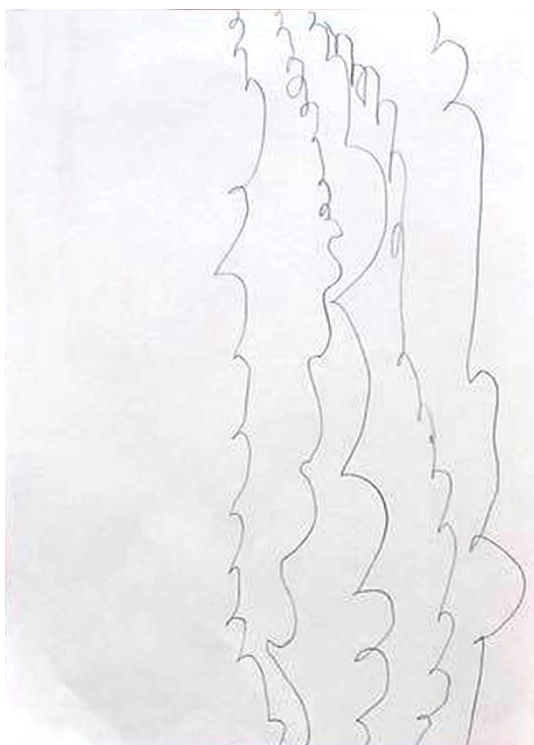
"Kada žele izraziti više aspekte osjećanja, djeca posežu za linijama i točkama koje su najudaljenije od konkretnosti materijalnih oblika i time se donekle približuju suptilnosti osjećanja." (Belamarić, 1986; str. 238) Upravo na ovome crtežu možemo vidjeti takav način upotrebe linija i mrlja kako bi se prikazao osjećaj tuge. Vidljivo je da su ti elementi ritmički nanizani, pa radi izjave djevojčice o hladnoći, možemo pretpostaviti da se radi o kapima kiše ili suzama.

Slika 21. Lucija, 6. god.

IZJAVA: *Tuga mi legne na trbuh i jako mi je teško.*

Na crtežu primjećujemo dva centralna kruga iz kojih se šire koncentrične kružnice i zakrivljene linije koje podsjećaju na polukružnice. Djevojčica je na taj način prikazala sužavanje prostora i tugu koja joj pritisne trbuh. Vrlo je vješto prikazala fiziološki osjećaj stezanja u trbuhu koji je česta pojava kod osjećaja tuge.

Slika 22. Ines, 5. god.

IZJAVA: Kada Bruna priča strašne priče prestrašim se. Oči su velike, a strah iz trbuha trese cijelo tijelo. Kada prođu priče nestane i strah.

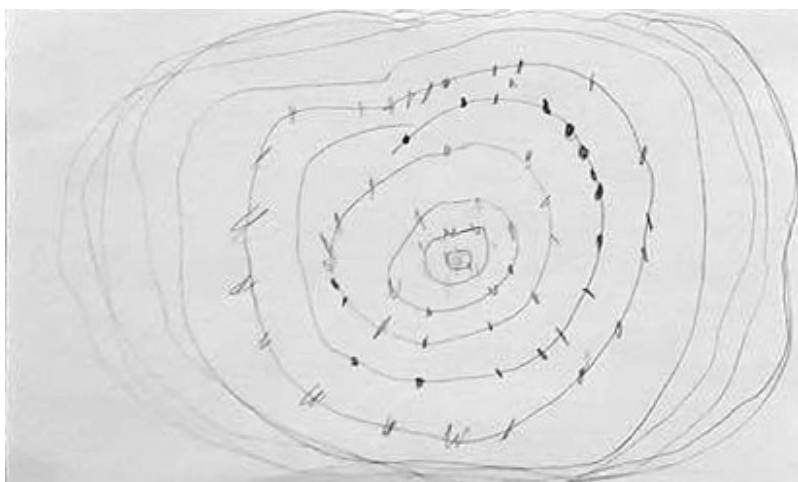
Djevojčica je nacrtala pet vibrirajućih linija i navela kako joj strah trese cijelo tijelo. Upravo ove linije nastaju tako da dijete rukom radi ritmične pokrete, prema tome nesvjesno izražava i unutrašnje ritmove i pulsiranja straha koje osjeća cijelim tijelom. Nizanjem linija jednom do druge prikazuje i "valove" osjećaja koji dolaze i prolaze.

Slika 23. Paula, 6. god.

IZJAVA: Tijelo mi se iznenadi i sve stane. Samo strah hoda po meni.

Djevojčica se u prikazu straha koristila okomitim i nakošenim linijama. Okomite linije ovdje prikazuju zaustavljanje svega što se događa, a nakošene linije prikazuju kretanje straha po tijelu koji je jedini ostao u pokretu. "Kose linije javljaju se kao simbol za nesigurnost, nestabilnost i pad." (Belamarić, 1986; str. 21)

Slika 24. Franka, 6. god.

nastupi osjećaj straha. Ona na ovome crtežu ne koristi krug kao cjelinu, već on predstavlja kružno kretanje, što je i u skladu s likovnim razvojem za njenu dob. Crnim mrljama na unutrašnjim kružnicama pojačala je dojam gibanja.

IZJAVA: Kada se preplašim onda moje srce kucka i vrti se od straha.

Djevojčica je koncentričnim kružnicama prikazala istodobno i kucanje i vrtnju svoga srca kada je preplašena. Svjesna je fizioloških promjena koje se događaju u tijelu kada

Slika 25. Ana, 5. god.

IZJAVA: Strah je čvrst i težak. Nije dobar. On te zarobi i stisne.

"Dijete je uočilo da postoji razlika između slobodnog i praznog prostora kroz koji se može kretati i oblika koji se u njegovom iskustvu javljaju kao nešto što zaustavlja, što je zgusnuto i neprirodno, što se opipom osjeća kao tvrdo i čvrsto." (Belamarić, 1986; str. 19) Na taj način autorica opisuje pojavu mrlje u dječjem crtežu, a takav opis prikladan je i za crtež ove djevojčice. Ona je izjavila kako ju strah zarobi i stisne, a to je zorno prikazala kružnicama koje se sužavaju sve dok u svome centru ne postanu tamna mrlja.

CRTEŽI DJEVOJČICE S PROBLEMIMA U OBITELJI

Sljedeće crteže ustupila nam je odgajateljica koja je nekoliko godina provela radeći kao dadilja jednoj djevojčici. Njihova druženja započela su kada je djevojčica imala tri godine, a rastale su se kada je djevojčica napunila sedam godina i krenula u školu. Obitelj, iz koje je djevojčica, se nekoliko godina suočavala s određenim problemima radi čega je otac često pio i tada postajao nasilan. Takvo njegovo ponašanje nije nimalo doprinosilo već teškoj obiteljskoj situaciji. Pomoću šire zajednice i upita da im se pomogne problemi u obitelji uspjeli su se riješiti. Karakteristično za ovu djevojčicu je i to što je u petoj godini prolazila kroz fazu u kojoj je koristila simbol srca s emocijama kako bi prikazala kako se ona osjeća.

Slika 26. Dob: 4. god.

IZJAVA: *Moja obitelj.*

Djevojčica je na ovome crtežu nacrtala svoju obitelj. Crtež je nastao u vrijeme kada su započele svađe u njenoj obitelji na što i ukazuju lica likova koja nisu nimalo sretna. Oči i nos nacrtani su šablonski, a ravna linija predstavlja usta. Odnos veličine likova relativno je u skladu s veličinama u stvarnosti. Otac je nacrtan najveći

na sredini papira, majka je nacrtana na desnoj strani papira, a sebe je djevojčica nacrtala najmanjom na lijevoj strani papira. Na ovome crtežu ističe se uporaba boja. Otac je nacrtan zelenom bojom, a Kondić i Dulčić (2009.) iznose kako se upravo ona na dječjem crtežu procjenjuje kao znak potiskivanja emocija i njihovog skrivanja. Nadalje, možemo i uočiti kako na likovima fale neki dijelovi tijela. Kod majke i oca to su ruke, a kod djevojčice noge. Kondić i Dulčić (2009.) za takvu pojavu objašnjavaju da može ukazivati na strah od odnosa ili agresivnost što u ovoj situaciji i je bio slučaj.

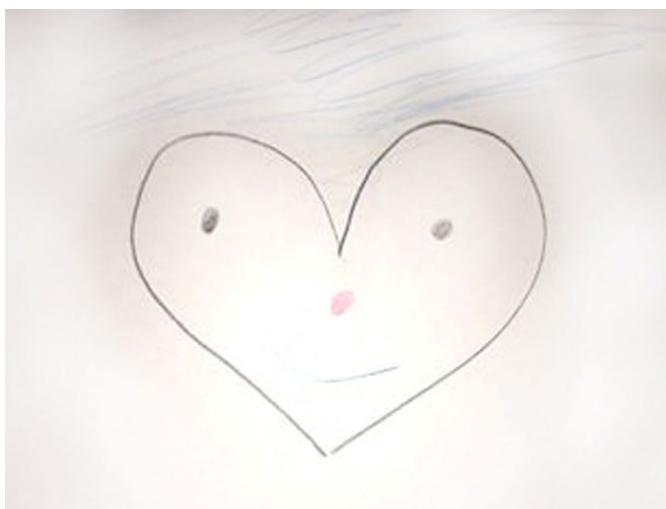

Slika 27. Dob: 4,9 god.

na nju dočarala je i položajem njegovih ruku koje su podignute visoko u zrak. O svome liku djevojčica nije iznijela nikakvu izjavu pa ne možemo znati zašto je ona u takvoj situaciji ipak nasmijana.

IZJAVA: *Moj tata i ja.*

Na ovome crtežu djevojčica je nacrtala svoju kuću, oca i sebe. Dom je nacrtala žutom bojom koja označava toplinu. Osoba nacrtana crvenom bojom je otac koji u tom trenutku galami na djevojčicu. Njegovo vikanje

Slika 28. Dob: 5. god.

IZJAVA: *Sretno srce.*

Djevojčica je ovdje nacrtala srce i putem njega izrazila svoje emocije. Naime, kada je nacrtala ovaj crtež bila je sretna jer je taj dan, navečer, išla u posjetu djedu i baki. Srcu se pridodane ljudske osobine kao što su oči, nos i nasmiješena usta kako bi ga djevojčica što više poistovjetila sa sobom.

Slika 29. Dob: 5. god.

IZJAVA: *Srce koje plače.*

Poprilično je jasno koju poruku šalje ovaj crtež. Iz očiju srca teku krupne suze, a usta su prikazana linijom koja tvori obrnuto U i izražavaju duboku tugu. Preko očiju su vidljive i narančaste šare koje ukazuju na bol koju je djevojčica doživjela. Crtež je nastao kada je djevojčicu udario otac koji je bio pod utjecajem alkohola.

Slika 30. Dob: 6. god.

IZJAVA: *Ja i moja obitelj.*

Djevojčica je u dobi od šest godina opet nacrtala svoju obitelj. Ovoga puta su svi likovi zajedno u kući, a majka je nacrtana u centralnoj poziciji u odnosu na druge likove. Također, obojena je narančastom bojom za koju Jakubin (1990.) govori da djeluje ugrijavajuće, povjerljivo i veselo. U vrijeme nastanka ovoga crteža problemi u

obitelji počeli su jenjavati i situacija je kretala na bolje,

što se može primijetiti kada usporedimo prvi crtež njene obitelji s ovim. Iako se situacija promijenila nabolje djevojčica je ocu nacrtala prekrižena usta kojima izrazila kako je teško zaboraviti tuđe nedolično ponašanje.

Slika 31. Dob: 6. god.

IZJAVA: Kad odrastem želim biti dobra vila.
Djevojčica je na ovome crtežu prikazala sebe kao dobru vilu u odrasloj dobi. Potaknuta nedaćama u obitelji ona je odlučila raditi dobra djela. Cijelu se obojila ružičastom bojom za koju Jakubin (1990.) ističe da simbolizira slatkoću, sramežljivost, nježnost, ali i čuvanje tajni. Djevojčica je najviše pažnje posvetila detaljima koji nam ukazuju da je nacrtana dobra vila, a to su njena haljina, čarobni štapić u obliku zvijezde i kapica s mjesecom, zvijezdom i dugom, lepršavom tkaninom koja joj se spušta pored glave.

CRTEŽI NASTALI U SLOBODNIM LIKOVNIM AKTIVNOSTIMA

Sljedeći crteži nastali su u slobodnim likovnim aktivnostima djece. To znači da odgajatelji nisu intervenirali dajući naputke ili ciljano motivirajući djecu da naslikaju određenu temu. Djeca su crteže stvarala radi njihove intrinzične potrebe za stvaranjem, komuniciranjem i prikazom onoga što znaju ili su upravo naučili. Crteži su prikupljeni iz mješovite predškolske skupine u dobi od pet do sedam godina iz dječjeg vrtića "Grigor Vitez" i predškolske vrtićke skupine u dobi od šest do sedam godina iz dječjeg vrtića "Leteći medvjedići". Crteži su tematski kategorizirani radi lakše usporedbe.

1. OBITELJ

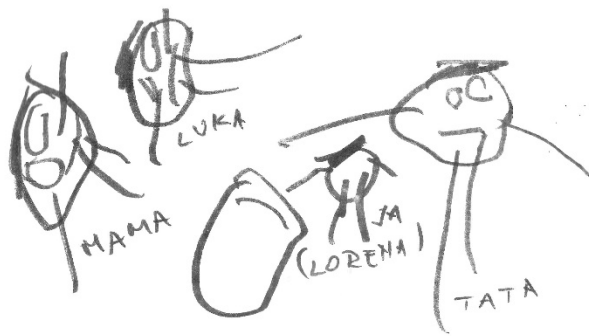

Slika 32. Lucija, 4,9 god.

IZJAVA: *Moji mama i tata.*

Djevojčica je nacrtala svoje roditelje. Razliku u spolu majke i oca naznačila je upotrebom crvene i plave boje, razlikom u duljini kose, te razlikom u odjeći. Majka je crveni lik s dugom kosom i nosi haljinu, a otac je nacrtan plavom bojom,

ima kratku kosu, te je odjeven u majicu i hlače. Majka je u odnosu na oca nacrtana puno većom, što ne znači da ju dijete više voli, već ona vjerojatno s njim provodi nešto više vremena pa zato i ima nešto veću ulogu u životu djevojčice. Kako bi se znalo čiji su to roditelji i rad djevojčica se i potpisala.

Slika 33. Lorena, 4. god.

brat imaju i lice. Djevojčici je bilo bitno prikazati detalje na osobama prema kojima gaji najviše osjećaja. Kako bi osigurala da se zna tko je tko na crtežu odgajateljicu je zamolila da pored likova dopiše nazive.

IZJAVA: *Moja obitelj.*

Djevojčica je nacrtala svoju obitelj. Majku, oca, brata i sebe. Veličina likova razmjerna je onoj u stvarnosti. Majka i otac postavljeni su na krajnjim dijelovima papira, a njihov položaj može ukazati na sigurnost koju pružaju djevojčici i bratu, koji se nalaze u sredini. Svim likovima nacrtane su ruke i noge, a majka otac i

Slika 34. Zrinka, 4. god.

IZJAVA: *Mama, tata i kuća.*

Djevojčica je prikazala svoje roditelje i kuću. Likove roditelja možemo prepoznati kao ljude, ali kuća je vrlo apstraktna. Vibrirajućom linijom djevojčica je prikazala ulogu kuće, a to je da se u njoj aktivno živi, mnogo toga događa i radi. Roditelji su nacrtani crvenom bojom koja simbolizira ljubav, te im je djevojčica nacrtala i oči kako bi dočarala njihovu ljudskost.

Slika 35. Tara, 5. god.

nacrtała nasmiješena lica jer joj je bilo bitno prikazati kako je njena obitelj sretna. Da bi naznačila koji lik predstavlja kojeg člana obitelji, označila ih je natpisima. Možemo zaključiti kako su joj svi članovi obitelji jednako važni jer su svi jednake veličine. Svojoj mački je nacrtala samo glavu, ali je zato mačja glava nacrtana jednako velikom kao i ljudi na crtežu. Time je kompenzirala manjak tijela, a i prikazala da mačku smatra ravnopravnim članom obitelji.

IZJAVA: *Moja obitelj.*

Djevojčica je na crtežu prikazala svoju obitelj i mačku. Razlike u spolovima izrazila je crtajući ženama dugu kosu, a muškarcima kratku, te odabirom odjeće koju likovi nose. Djevojčica nije unijela mnogo detalja u likove kako bi ih personalizirala, ali je svima

Slika 36. Dora, 5. god.

IZJAVA: *Mama i ja na livadi.*

Djevojčica je nacrtala sebe i svoju majku u šetnji prirodom. Crtež je omeđila s donje strane livadom, a s gornje strane nebom. Veličina njihova lika premašuje stvarnu veličini što vidimo iz usporedbe s nacrtanim stablom. Takvim preuveličavanjem likova ona naglašava važnost odnosa sebe i majke i stavlja ga u prvi plan.

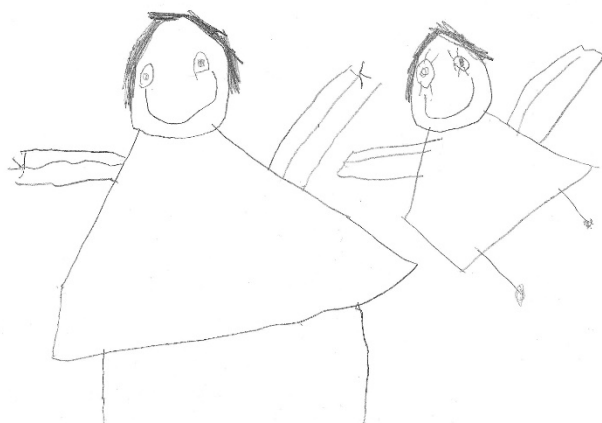

Slika 37. Katarina, 5. god.

veće značenje od okoline u kojoj se nalazi. Također, moguće je da se odlučila samo za jednu boju kako bi naglasila ravnopravnost likova. Stariji članovi obitelji mnogo su veći od mlađih čime je naglasila njihovu dobnu razliku i prikazala stvarne razlike u visini. Prostor oko likova dopunila je s mnogo šarenih ptica i cvijeća čime je stvorila vrlo pozitivnu i veselu atmosferu.

IZJAVA: *Moja obitelj.*

Ova obitelj je nacrtana crnom bojom, što može djelovati vrlo neobično. Naime, Jakubin (1990.) govori kako druge boje uz crnu djeluju intenzivnije i aktivnije. Uzevši to u obzir možemo zaključiti kako je djevojčica odabrala crnu boju da bi istaknula svoju obitelj na crtežu i pridala joj

Slika 38. Magdalena, 5. god

IZJAVA: *Baka i ja.*

Na crtežu su dva vesela lika. Veći je baka, a manji djevojčica. One izgledaju vrlo slično. Baka zauzima mnogo više prostora na papiru čime je djevojčica naglasila njihovu razliku, ali i prikazala važnost bakine uloge u njenom životu. Obje imaju raširene ruke koje odaju dojam dobrodošlice. Djevojčica ih je na crtežu obukla u haljine, ali je rukave nacrtala transparentno i time stavila još veći akcent na važnost ruku.

Slika 39. Nikola, 4,7 god.

IZJAVA: *Moja mama.*

Dječak je nacrtao svoju majku. Ona na papiru zauzima većinu prostora čime je naglasio njenu važnost i koliko mu ona znači. Iako joj je lice nacrtano shematski, ona nosi veliki osmeh, a svoje viđenje majke dječak je naglasio tako što joj je nacrtao veliko sunce na mjestu gdje su u stvarnosti prsa i srce. Upravo na mjestu gdje je njegova glava kada se grle. Time je dočarao njenu toplinu i brižnost. Dodao joj je i raširene ruke koje ga često primaju u zagrljaj, a prazan prostor pored nje ispunio je dugom.

Slika 40. Medea, 5,3 god.

IZJAVA: *Mama i tata idu na Novu Godinu van.*

Ovaj crtež vrlo je detaljan i mnogo je pažnje uloženo u njega. Djevojčica je prisustvovala događaju u kojemu su se njeni roditelji spremali za slavlje Nove Godine. To je ostavilo veliki dojam na nju, pa je odlučila nacrtati i crtež. Likovi na crtežu u središtu su pozornosti radi količine detalja, a i njihove veličine. Otac je nacrtan u

toplom kaputu, šalom oko vrata, krunom, a nacrtana mu je i brada koja je obilježje koje djevojčica veže uz svoga oca. Majka je nacrtana u svečanoj haljini, čizmama, krunom i velikim visećim naušnicama. Majčine uši mnogo su veće od očevih jer je djevojčica htjela naglasiti naušnice koje su joj se vjerojatno posebno svidjele. Osim detaljima djevojčica je pažnju posvetila i crtanju lica roditelja kako bi dodatno naglasila dobro raspoloženje i veselje tog događaja.

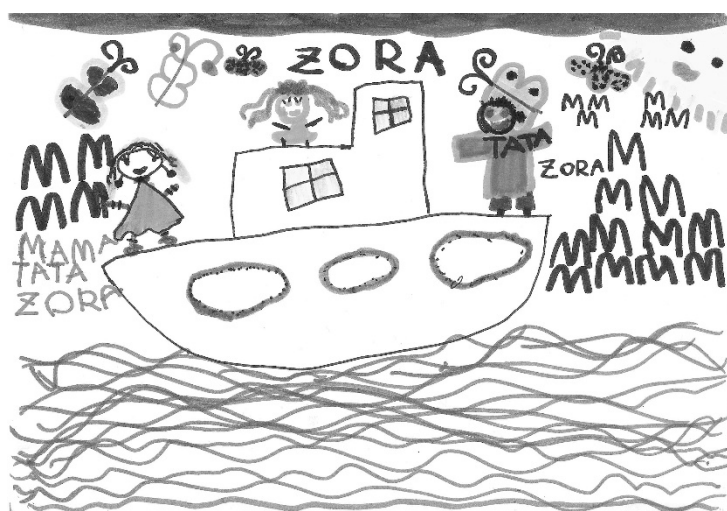

Slika 41. Ella, 5,7 god.

brod aktivan i u pokretu. Svoju obitelj je odvojila na dvije strane broda. Braću, sestre i sebe nacrtala je malim likovima s desne strane, a majku i oca s lijeve. Veličina i kvantiteta likova na desnoj i lijevoj strani stvara ravnotežu na crtežu, koji je gotovo simetričan ako oduzmemo s njega likove. Razliku u spolovima likova naznačila je duljinom njihove kose, a ocu je nacrtala i bradu. Svi likovi su nacrtani vrlo sretnima.

IZJAVA: *Ja i moja obitelj na izletu.*

Na crtežu vidimo brod na kojem je obitelj djevojčice. Valovite linije koje se nalaze na dnu crteža označuju more, a ponavljanjem linija djevojčica je dočarala morske valove i njihovo kretanje. Brodu je nadodala detalj sidra, prozore i veliki dimnjak iz kojega se puši gusti dim i time prikazala kako je

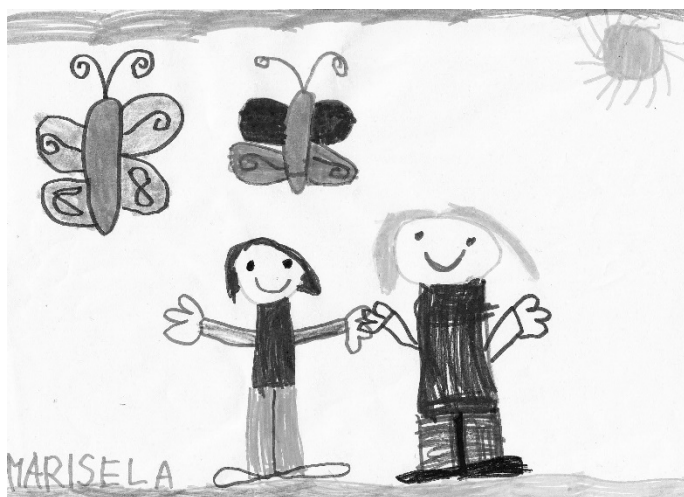

Slika 42. Zora, 5,11 god

IZJAVA: *Put trajektom.*

Ovaj rad nadovezuje se na prethodni, ali ga je nacrtala nešto starija djevojčica što se može i uočiti količinom detalja na crtežu. Ponovo vidimo ploveći brod na kojemu je obitelj. Valovitim linijama dočarano je more i njegovo kretanje. Brod ima velike prozore i višekatan je. Djevojčica je likove postavila tako što je

majku postavila na lijevi dio broda, oca na desni, a sebe je nacrtala manjom na povišeni dio u sredini broda. Obratila je pozornost na detalje prilikom crtanja likova, a u prostor oko broda dočrtala je jato ptica i mnogo leptira čime je doprinijela pozitivnoj atmosferi i prirodnosti, te ukazala na to da joj je vožnja brodom bila posebno važan događaj u životu.

Slika 43. Marisela, 5,9 god.

IZJAVA: *Mama i ja.*

Djevojčica je nacrtala sebe i svoju majku. Sebe je nacrtala nešto nižom kako bi se znalo tko je tko na crtežu. Oba lika vrlo su sretna, a njihova povezanost prikazana je držanjem za ruke. Crtež krasi i dva velika leptira čime je djevojčica nadopunila prazan prostor na papiru i stvorila ugodnu atmosferu.

Slika 44. Leon, 5,7 god.

IZJAVA: *Tata dolazi doma s broda.*

Na ovome crtežu dječak je nacrtao svoga oca koji se s broda vraća kući. Vrlo mu je nedostajao pa se on strašno veseli njegovu povratku. Ljubav i uzbuđenje iskazao je dodajući mnogo srca i leptira na svoj crtež. Važnost očeve uloge u njegovom životu naglasilo je veličinom njegova lika, te ga nacrtao skoro jednako velikim kao i kuću.

2. DOM

Slika 45. Sara, 6. god.

IZJAVA: *Moj dom.*

Djevojčica je nacrtala svoj dom onako kako ga ona doživljava. Izrazila je svoje osjećaje pomoću mnogo vedrih, veselih i živih boja. U fasadu zgrade ukomponirala je simbole kao što su srca, zvijezda i duga, a svi ti simboli šalju poruku ljubavi, veselja i pozitivne. Bilo joj je bitno i prikazati prirodu oko kuće kako bi prikazala ono po čemu je njezina kuća prepoznatljiva.

Slika 46. Nika, 6. god.

IZJAVA: *Kod bake.*

Djevojčica je nacrtala sebe kako objедуje kod bake. Objed ju asocira na vrijeme provedenog kod bake pa je zato nacrtala sebe u tom trenutku. Možemo pretpostaviti da je crtež nacrtan za vrijeme hladnog godišnjeg doba pošto je nacrtana vatra, djevojčica na sebi ima majicu dugih rukava, kroz prozor vidimo kišu ili snijeg, a djevojčica pije topao

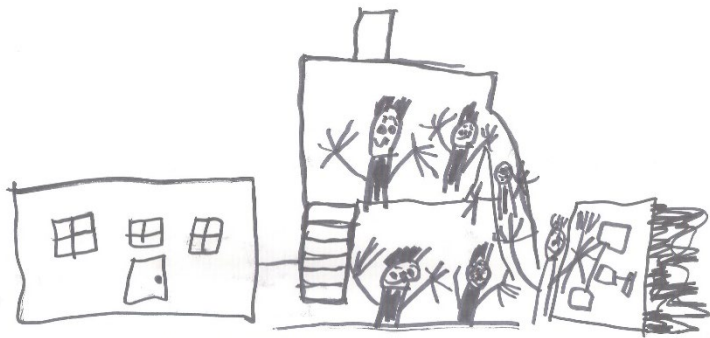
napitak u šalici. Toplinu bakinog doma djevojčica je naglasila i toplinom obroka, koji se nalazi na stolu, iz kojega je vidljiv dim pare nacrtan s nekoliko kratkih valovitih linija. Djevojčici je značajno što baka ima mačku, pa je i ona dobila svoje mjesto na crtežu, također u trenutku objedovanja.

Slika 47. Lorena, 6. god.

Ovo je jedan vrlo živopisan crtež. Djevojčica je obratila pozornost na prirodu koju nalazi kod bake na selu. Kako djevojčica živi u gradu priroda kod bake ostavlja vrlo snažan dojam na djevojčicu. Kućica je nacrtana malom jer ne nosi glavnu ulogu na crtežu, ali bez nje ne bi postojao kontekst za nacrtanu prirodu. Oko kuće brižljivo i ujednačeno je nacrtana ogradica, a kako bi naglasila prirodnost, između letvica ograde viri trava. Pored kuće nalazi se drvo sa žutim, narančastim i crvenim lišćem pa možemo pretpostaviti da je na crtežu prikazana jesen. Na crtežu nalazimo i potok uz kojeg je nacrtana kolona buba koje se sve kreću u istome smjeru što nam otkriva položaj njihove glave. To što ih je nacrtano više može značiti da ih je bilo mnogo, ali može i prikazivati kretanje buba u koloni. Poviše kuće nacrtane su planine, a iznad njih naznačeno je nebo kojim lete jata šarenih ptica. Najveći na crtežu, u usporedbi s ostalim detaljima, jest šareni leptir. Vjerojatno je djevojčica na selu vidjela lijepog leptira kojoj joj je ostao posebno zapečaćen u sjećanju. Osim leta ptica i leptira, te kretanja životinja uz potok živost i dinamiku na crtežu stvara i dim koji izlazi iz dimnjaka kuće i žuti prozori koji znače upaljeno svjetlo u prostorijama kuće. Time je djevojčica promatraču dala do znanja kao se u kući netko nalazi i da u njoj postoji život.

3. NA IGRALIŠTU/ U PARKU

Slika 48. Patrik, 5. god.

konstrukcija na crtežu je kućica s toboganom, čak je jedno dijete i nacrtano kako se spušta niz tobogan. Možemo zaključiti kako je upravo to mjesto dječaku najdraže u parku.

IZJAVA: Prijatelji i ja u parku.

Na crtežu je dječak nacrtao sebe i svoje prijatelje tijekom igre u parku. Uočavamo šest likova koji djeluju vrlo sretno i dobro raspoloženo, a položaj njihovih ruku izgleda kao da nam mašu s papira i pozivaju nas da se uključimo u njihovu igru. Glavna

Slika 49. Luka, 5,3 god.

prikazana na crtežu. Tako na crtežu možemo uočiti pješčanik, tobogan i nogometne golove. Nacrtao je i vedro nebo sa suncem jer zna da se za vrijeme nepovoljnog vremena ne može igrati na igralištu. Svi likovi nacrtani su sretno jer se dobro zabavljaju.

IZJAVA: Ja s prijateljima na igralištu.

Dječak je nacrtao sebe i svoje prijatelje kako se igraju loptom dok su na igralištu. Svi likovi poprilično su jednaki i ne možemo točno reći tko je tko. Dječak je više pažnje posvetio crtanju raspoznatljivih dijelova igrališta kako bi točno prikazao gdje se odvija radnja

Slika 50. Ivano, 5. god.

IZJAVA: *Ja i tata u parku dok mama doma kuha ručak.*

Dječak je nacrtao sebe, svoje prijatelje i tatu u parku pored svoje kuće u kojoj je majka koja kuha ručak dok se on igra. Taj dan se u parku njihao na klackalici pa je jedino ona nacrtana kao objekt iz parka. Oko kuće naznačene su kratke plave crte kako bi dječak

dočarao što je vani, a što unutra. Likovi kojima se vidi lice su nasmijani. Prozori kuće obojani su žutom bojom kako bi dječak naglasio da se netko u njoj nalazi i nešto radi.

Slika 51. Agata, 6,4 god.

IZJAVA: *Igramo se loptom na igralištu.*

Djevojčica je prikazala sebe i svoje prijatelje kako se igraju loptom na igralištu. Svi likovi različite su boje kako bi mogli prepoznati da su nacrtana različita djeca. Prema duljini kose vidimo da u igri sudjeluju djevojčice i dječaci. Pošto je djevojčica likovima nacrtala oči tako da ih je popunila bojom možemo pretpostaviti da ih

smatra bitnima u tijeku igre jer Belamarić (1986) navodi da su oči simbol percepcije, a da njihovo zatamnjenje znači da ih dijete poima kao otvore prema unutra, odnosno kanale kojima vanjski svijet postaje dostupan unutarnjem biću.

4. VRTIĆ

Slika 52. Tena, 6. god.

starijeg djeteta po tome što je djevojčica na klackalici prikazana "s leđa". To znači da je djevojčica, koja je nacrtala ovaj crtež, spoznala kako gledanjem predmeta i osoba iz različitih kutova, oni mijenjaju svoj izgled.

IZJAVA: *Igramo se na dvorištu od vrtića.*

Djevojčica je nacrtala sebe i svoje prijatelje u igri na dvorištu vrtića. Vidimo kako igralište sadrži klackalice i tobogan. Sva djeca nacrtana su sretno jer vole kada je lijepo vrijeme pa se mogu igrati na dvorištu. Spolovi likova naznačeni su duljinom kose i odjećom koju nose. Primjećuje se kako je ovo rad

Slika 53. Marko, 4,3 god.

bržnost i toplinu svoje odgajateljice nacrtao ih je kako se drže za ruke. Iako je likove prvotno nacrtao odvojene i inicijalno nisu bili spojeni, on je svojoj desnoj ruci docrtao jednu okomitu liniju koja tako spaja njega i odgajateljicu i prikazuje držanje za ruke.

IZJAVA: *Teta i ja.*

Dječak je nacrtao sebe i svoju odgajateljicu. Lica su im vrlo sretna, a dječak je to naglasio tako što im je najprije nacrtao liniju usta istom bojom kao oči i nos, a potom ih dodatno "zaokružio" crvenom bojom. Radi toga usta izgledaju otvoreno, odnosno dobivamo dojam šireg i većeg osmjeha. Kako bi naglasio

Slika 54. Lucija, 6,11 god.

pažnje posvećeno posebnostima na likovima pa tako vidimo da jedna djevojčica ima plavu mašnu u kosi, jednoj je djevojčici nacrtana frizura koju je taj dan nosila, svakom djetetu su nacrtane papuče onakve kakve nosi u vrtiću, a pažnja je obraćena i tijekom crtanja klompi odgajateljice. Ruke odgajateljice su predimenzionirane kako bi se naglasilo zbivanje koje se želi prikazati, a i zato što je tako riješen problem s kojim se djevojčica susrela kada je trebala nacrtati slikovnicu koja se čita. Možemo pretpostaviti kako je, tijekom čitanja, odgajateljica postavila neko pitanje jer su djeca nacrtana s podignutim rukama koje pružaju dva prsta u zrak, što je gesta kojom se koristimo kada želimo dopuštenje da nešto kažemo.

IZJAVA: *Teta čita priču.*

Na ovome crtežu vidimo mnoštvo djece i odgajateljicu koja im čita priču. Vidimo da je crtež nacrtalo starije dijete radi detalja koji su unijeti i radi kompleksnosti položaja tijela u kojima su likovi. Na podu je nacrtan tepih na kojemu su smještene djeca, a odgajateljica je nacrtana kako sjedi na stolici. Mnogo je

Slika 55. Antonio, 4,7 god.

smjeru dječaka, kako bi ga mogao primiti u zagrljaj. Dječak nije htio da mu išta prijечи put dok trči prema ocu, pa je zato i pustio prazan prostor između njih.

IZJAVA: *Tata je došao po mene u vrtić.*

Dječak je nacrtao kako je otac došao po njega u vrtić. Svi likovi su nacrtani sretno. Dječak i odgajateljica nacrtani su na desnoj strani papira, a otac i vrata sobe na lijevoj. Između likova je prazan prostor. Dječak je nacrtao sebe kako trči ocu u zagrljaj, što možemo vidjeti iz njegova raskoračnoga stava i dugih ispruženih ruku prema ocu. Otac isto ima ispružene ruke, u

ZAKLJUČAK

Za potrebe stvaranja crteža djeci je potrebna motivacija. Ona može biti potaknuta stvaranjem posebne atmosfere ili ukazivanjem na određene stvari i pojave kako bi odrasli namjerno motivirali dijete, ali ona može i nastupiti spontano kada na dijete nešto ostavi snažan dojam. Emocije i osjećaji su glavni motivatori akcije kod djece, pa ih oni u unose u svoje crteže, čime ih zato možemo lako uočiti ako ih pomno promotrimo. Da bi mogli kvalitetno analizirati dječji crtež potrebno nam je znanje o razvojnim fazama djeteta, znanje o likovnoj kulturi, znanje o likovnim razvojnim fazama djeteta, a možda je i najvažnije znati kontekst crteža u kojemu je on nastao. Analizom crteža došli smo do zaključka kako su dječji crteži često više slični nego različiti. Odnosno, da djeca vrlo često koriste iste likovne elemente i simbole kako bi prikazala određene stvari i pojave, ali i emocije. Također, možemo uvidjeti i da likovni elementi i simboli jednako na nas utječu i da ih jednako shvaćamo. Tako smo kao rezultat analize dobili da se djeca koriste vertikalnom linijom kako bi prikazala rast, kosom linijom pad, krugom širenje i sužavanje, vibrirajućim linijama pokret, nizanjem linija i elemenata ritmičko kretanje i tako dalje. Kada smo obratili pozornost na boje uvidjeli smo kako njihovo korištenje zaista može prikazivati skrivene emocije, ali se bojom koriste i kao sredstvom kojim čine razlike između likova kako bi promatrač točno znao tko je prikazan na crtežu. Pojedina djeca već u vrlo ranoj dobi prihvaćaju shematsko crtanje, pogotovo lica, ali onda to nadoknađuju nečim drugim što nadodaju na crtež. Nadalje, većina članova obitelji, prijatelji i općenito likovi nacrtani su sretno, te prostor oko njih često bude nadopunjen simbolima koji stvaraju pozitivnu atmosferu. Time možemo zaključiti kako su glavne emocije i osjećaji za motivaciju upravo sve one pozitivne, odnosno: sreća, veselje, uzbuđenost i ljubav. Uvidjevši da slika zaista govori tisuću riječi, potrebno je apelirati na suradnju roditelja i odgajatelja kako bi zajedno mogli pratiti djetetov razvoj, razumjeti njegovo viđenje okoline i stvarnosti, te uspješno zaviriti u njegov unutrašnji svijet.

LITERATURA

- Andrilović, V. i Čudina-Obradović, M. (1994). *Osnove opće i razvojne psihologije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Belamarić, D. (1986). *Dijete i oblik : likovni jezik predškolske djece*. Zagreb: Školska knjiga
- Čokljat, D. (2017.) *Kognitivni razvoj i dječji crtež u ranoj životnoj dobi*: diplomski rad. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Osijek
- Gorup, P. (2019.) *Emocije i dječje likovno stvaralaštvo*: završni rad. Sveučilište u Zagrebu, Zagreb
- Gurgurić, N. i Jakubin, M. (1996). *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje: metodički priručnik*. Zagreb: Educa
- Jakubin, M. (1990). *Osnove likovnog jezika i likovne tehnike: priručnik za likovnu kulturu*. Institut za pedagoška istraživanja Filozofskog fakulteta, Sveučilišta u Zagrebu
- Kojić M., Zeba R., Markov Z. (2015.) Crtež i likovni izraz u otkrivanju i suzbijanju dječje agresivnosti. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, Vol. LXI No. 1, str. 163-174.
- Kondić, Lj. (2009). *Crtež i slika u dijagnostici i terapiji*. Zagreb: Alinea
- Mihalić, S. (2013). *Crtam ti priču – dječji crtež*. <http://www.istrazime.com>. Pristupljeno 26. kolovoza 2020.
- Novaković S. (2015). Uloga odgojitelja u likovnim aktivnostima djece rane i predškolske dobi. *Croatian Journal of Education*. Vol. 17, str. 153-163.
- Vasta, R., Haith, M. M. i Miller, S. A. (1998). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Izjava o izvornosti završnog rada

Izjavljujem da je moj završni rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)